

Неправителствените организации като елемент от системата за социално – педагогическа подкрепа на деца в риск

Автор: Катерина И. Златкова – Дончева, докторант по специалност „Теория на възпитанието и дидактика”

Научен ръководител: Проф. д-р Розалия Кузманова-Карталова

РЕЗЮМЕ

Неправителствените организации, като елемент от системата за социално-педагогическа подкрепа на деца в риск, заемат все по-съществена функция в усъвършенстването ѝ.

В настоящия доклад систематизирано са представени основните понятия и характеристики на ресорните НПО, като целта е да се конкретизира мястото им в системата за закрила на детето и да се изведат добри практики за социално – педагогическа подкрепа на рискови групи.

Акцент е поставен и върху ролята им за внедряване на иновативни практики посредством представен пример за социална услуга за деца в риск.

С настъпването на 21 век, в условията на бързи темпове на глобализация, технологична промяна във всички аспекти на живота и променящи се ценности в обществото, е необходимо цялата система, обективираща различен вид възпитателни и педагогически взаимодействия, да актуализира и осъвремени основните си приоритети.

В резултат на бързоразвиващите се технологии, определящи цялостния облик на действителността, подрастващото поколение също търпи промени в качествено и функционално отношение, от което неминуемо следва и адекватен отговор на новите условия от страна на субектите на образователните и социалните институции. Тези особености засягат и една по-специфична група – децата в риск, като осъществяването на взаимодействие с тях следва същите тенденции. Ефективната колаборация между елементите на системата за социално-педагогическа подкрепа придобива все-по-значима роля в контекста на актуалните принципи за диалогичност, съгласуваност, толерантност и партньорство между отделните институции и субекти.

Това налага все по-съществената роля на неправителствените организации като елемент на системата и носител на промяната и актуализацията на цялостния процес за социално-педагогическа подкрепа на децата в риск, съобразно съвременните тенденции и изисквания към ефективна и целесъобразна среда. Целта на настоящия доклад е да представи една обобщена картина за мястото на НПО в системата от социално-педагогически взаимодействия и да даде пример за добри практики в социално-педагогическата помощ и подкрепа на деца в риск.

I. Същност на неправителствените организации (НПО)

Неправителствените организации представляват доброволни граждански обединения, учредени в съответствие с нормативната база на Република България, уредена в Закона за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛНЦ). Тяхната роля е свързана със създаването на допълнителни възможности и осигуряването на условия за разгръщане на общественоразноползвателни инициативи и активност на хората. Понятията

„нестопанска”, „неправителствена”, „неикономическа” организация и „организация с идеална цел” са синоними и основната им насоченост не е получаване на печалба, а създаване на условия за задоволяване на определени социални и културни потребности [3, 133].

Според правния си статут, неправителствените организации с нестопанска цел могат да бъдат сдружения или фондации, които от своя страна могат да се самоопределят като организации за осъществяване на дейност в обществена или в частна полза [2, 1].

Нестопанските организации функционират, за да осъществяват своята мисия, определена в контекста на конкретните цели и дейности, към които те са се насочили. Фундаменталната мисия на всяко едно НПО е мобилизиране и активизиране на енергията на общността за развитието ѝ и преобразуването ѝ в гражданско общество. Конкретната мисия на отделните организации с идеална цел се определя съобразно специфичните цели и задачи в съответната област на обществена дейност, с която те са пряко ангажирани. Тя може да е насочена към социално включване и интеграция на уязвими групи и лица; развитие на умения; задоволяване на определени потребности; подпомагане развитието на съответната целева група и др.

II. Основни понятия и характеристика на неправителствени организации, работещи с деца в риск

Всяко едно НПО определя свои предмет на дейност, цели и средства за постигането им, които се записват в съответния Устав на организацията.

Предметът на дейност на НПО, работещи с деца и семейства, е организираното оказване на социално-педагогическа помощ на децата и семействата в риск за подпомагане на социалната им интеграция и личностната реализация.

Нестопанските организации са част от гражданското общество и имат за **цел** да предложат алтернативи на отделните социални групи, включително и на децата, за пълноценно задоволяване на социални и образователни потребности. Подобряване качеството на грижи на съществуващите социални институции и услуги, превенция на социалното изключване; подпомагане реформирането на системата за закрила на детето и подобряване междуинституционалното сътрудничество за социално-педагогическа подкрепа на деца в риск, са сред основните цели на ресорните НПО.

Основните **задачи** на организациите с идеална цел са осигуряване на благоприятна среда за личностно усъвършенстване; развиване на различни умения и формиране на ценности и качества сред подрастващите; повишаване капацитета на специалистите, работещи пряко с целевата група и разработване и внедряване на методики за алтернативни социални услуги за деца в риск.

Средствата за постигане на целите на неправителствените организации са предоставяне на различни социални услуги за деца и семейства в риск; реализиране на дейности и инициативи, свързани с развитие на социални умения и подготовката на подрастващите за социално включване и интеграция в обществото; реализиране на обучения за повишаване капацитета на специалистите; осъществяване на различни инициативи с благотворителен характер за подпомагане на уязвими групи и осигуряване на материална подкрепа и финансиране от различни източници, проекти, програми и дарителски фондове за осъществяване дейностите на организациите и постигане на заложените цели [7, 4].

Основният **принцип** на функциониране на неправителствените организации се основава върху доброволността и съпричастността на членовете на обществото. Те са първообраз на гражданското общество, което е изградено от доброволни и самоорганизиращи се субекти и общности [3,136]. Сред съществените принципи на

дейността на НПО са принципите за: социална справедливост и солидарност; прозрачност; толерантност; сътрудничество и диалогичност; приемственост и системност на социално-педагогическите взаимодействия; целенасоченост; уважение към личността; активност; обратна връзка; диференциация и индивидуализация; практическа приложимост; помощ за самопомощ и децентрализация по отношение и на целевата група, и на екипа на съответната организация.

Специфичната роля, която неправителствените организации изпълняват в системата за социално-педагогическа подкрепа на деца в риск, се изразява във **функциите**, които са ѝ присъщи. Най-съществените сред тях са: информационно-консултативна; диагностично-прогностична; проективна и планиращо-регулативна; интегративна; активизираща и мобилизираща; комуникационна; организационно-управленска; трансформираща и преобразуваща; развиваща; иновационна и превантивно-профилактична.

III. Видове НПО, работещи с деца и семейства в риск

Според Г. Шопов, неправителствените организации, работещи с деца и семейства, могат да се обособят в три групи:

1. Неправителствени организации от типа „мозъчни тръстове”- те оказват влияние върху реализирането на политики и законотворчество по отношение закрилата на детето на местно и национално ниво. Въздействието им се осъществява чрез провеждането на различни изследвания, разработването на методики и проекти за закони и подзаконови нормативни документи, свързани с функционирането на различни социални услуги и институции. Те извършват и консултантска дейност и обучения на специалисти от държавни и общински структури и неправителствени организации, както и на пряко работещи с потребители на социални услуги и социално-педагогически институции. Примери за такива организации са: Институт за социални дейности и практики (ИСДП), Международна социална служба – България (МСС), УНИЦЕФ-България; Национална мрежа за децата, SOS детски селища, България и др.
2. Неправителствени организации, които разпределят средства по различни програми или такива от целеви дарения – тяхната основна дейност е насочена към реализиране целите на програмите и даренията чрез механизмите на разпределение на средствата и контрола върху тяхното използване [3,138]. Те подпомагат дейността на специализираните институции и социалните услуги за деца в риск и освен финансиране по програми и проекти, реализират и дарителски – за материално подпомагане както на институциите, така и на отделни уязвими групи и физически лица.
3. Неправителствени организации, които непосредствено предоставят и са доставчици на социални услуги за уязвими групи и деца в риск и работят директно с потребителите. Те могат да извършват както дейности, осъществявани от държавните институции (Центрове за настаняване от семеен тип, Центрове за обществена подкрепа, Наблюдавани жилища и пр.), така и иновативни и алтернативни услуги, подпомагащи системата за закрила на детето и осигуряващи възможности за задоволяване на различни потребности.

Характерно е, че мнозинството от неправителствените организации съвместяват повече от един вид дейности и могат да бъдат класифицирани в повече от една от трите групи.

IV. Мобилният център – пример за добра практика за иновативни социални услуги за деца в риск

Неправителствените организации като елемент на системата за социално-педагогическо взаимодействие, имат съществена роля за създаването и реализирането на алтернативни и иновативни практики, свързани със закрилата и подкрепата на децата в риск.

В настоящия доклад ще предоставим и анализираме една такава практика на две местни партньорски организации с международно участие – Сдружение ЗОВ и Сдружение ОКСАБ – 2006. Двете организации съвместяват характеристиките на НПО, които разпределят средства по различни програми, подпомагащи специализирани институции и НПО, които директно предоставят социални услуги за деца в риск.

Те реализират своите дейности от 2006 година и са доставчици на иновативната социална услуга „Мобилен център”. Сдружение ЗОВ предоставя услугата „Мобилен център за работа с деца, лишени от родителска грижа”, а Сдружение ЗОВ – „Мобилен център за информиране, консултиране, обучение и подкрепа на деца”. Характерното за този тип алтернативна услуга в общността е сравнителната организационна гъвкавост и свобода при предоставянето ѝ с оглед независимата методика, която следва и финансирането ѝ от собствени източници, а не като делегирана от държавата дейност. Друга характеристика на този тип услуга, предоставяна от двете организации, е по-голямата мобилност и възможност за предприемане на своевременни действия в случаи на нужда от страна на потребителите с оглед по-ниската процедурна бюрократичност. Този тип услуга не изисква наличието на помещение (офис), което спестява средства и дава възможност за концентриране на разходите предимно върху дейностите, които реализира, а не върху издръжката на материалната база.

Предметът на дейност на двете сдружения е сходен - подпомагане социалната интеграция и личностна реализация на деца и младежи в риск и отглеждани в специализирани институции във Великотърновска област - Дом за деца, лишени от родителска грижа (ДДЛРГ) „Пеню и Мария Велкови”, В. Търново, ДДЛРГ „Христо Смирненски”, с. Балван, Центрове за настаняване от семеен тип за деца в риск в общините В. Търново и Горна Оряховица, Кризисен център за деца в риск, с. Балван; Дневен център за деца с увреждания, Г. Оряховица [8,3].

Целите на двете организации също са близки - подобряване качеството на грижите, условията и средата на деца в риск – деца в специализирани институции и деца с увреждания; развитие на алтернативна система за грижи и подпомагане на децата в неравностойно положение за тяхната адаптация в обществото като продуктивни граждани.

Основните задачи, които се реализират, са насочени към развиване на социални, битови и когнитивни умения на деца в специализирани институции и деца с увреждания; подпомагане и повишаване мотивацията за личностно развитие, включване в образователния процес и бъдещата професионална реализация на деца в неравностойно положение; превенция на отпадането от училище; подкрепа на личностното им израстване, потенциала и таланта им, подобряване на ценностната им система като превенция на отклоняващото поведение и преодоляване на дефицити.

Средствата и механизмите, чрез които Сдружение ЗОВ и Сдружение ОКСАБ -2006 постигат своите цели и задачи, са свързани с реализирането на поредица от неформални клубове по интереси, осмислящи свободното време на децата в институциите – образователни групови и индивидуални занятия по английски език и компютърна грамотност; групова работа за придобиване на социални и битови умения; арт-терапевтични дейности; музикални клубове – български народен фолклор и модерни танци; спорт; отдих и туризъм; обучения по професионално ориентиране и гражданско

образование; помощ в домашната самоподготовка на деца, изоставачи и отпадащи от училище; подготовка за зрелостни изпити и матури на младежи, на които им предстои напускане на институцията и подготовка за самостоятелен живот. Основният ресурс, чрез който се реализират дейностите на двете организации, е доброволческият труд, който изключително ефективно подпомага работата на специалистите, които работят в двете НПО.

Сдружение ЗОВ и Сдружение ОКСАБ – 2006 създават един много ефективен механизъм на взаимодействие с различните специализирани институции и социални услуги, спазвайки принципа на сътрудничеството и приемствеността, като ключова роля за това играе и един от най-значимите им партньори – Великотърновският университет „Св. Св. Кирил и Методий” и конкретно Педагогическият факултет, който ежегодно подпомага подбора на доброволци-студенти от педагогическите профили и включва тяхната работа като част от обучението им в практически план. Това дава възможности за цялостност и взаимосвързаност между отделните субекти и елементи на системата за социално-педагогическа подкрепа на деца в риск в региона – от подготовката и реализацията на бъдещите специалисти, работещи с уязвимите групи, до по-пълноценното задоволяване на различни социални потребности на общността и децата в неравностойно положение.

Мобилният център като иновативна социална услуга, предоставяна от двете НПО, се явява мост и междинно звено, свързващо останалите елементи на системата за закрила на детето на местно ниво, като дейностите му не дублират нито вече съществуващите и нормативно определените социални услуги в общността - Център за обществена подкрепа (ЦОП) и Център за социална рехабилитация и интеграция (ЦСРИ), нито работата на Отдел за закрила на детето (ОЗД) към съответните териториални Дирекции „Социално подпомагане”, тъй като макар целите и задачите им да са сходни, средствата и механизмите им се различават. Дейностите на Мобилния център са по-скоро запълващи периодично създавания се вакуум при функционирането на останалите елементи на системата, включително и онези, чиято роля е също свързваща и координираща взаимодействието между отделните субекти и институции. Този феномен е породен от голямата гъвкавост, ниската бюрократичност, мобилността и създадените предпоставки за своевременност на социално-педагогическите взаимодействия, които Мобилният център е в състояние да осъществи. Членовете на екипа на двете организации, не са на постоянен щат и паралелно работят и като специалисти в други социални услуги или специализирани институции от системата за закрила на детето. Това е предимство, което подпомага както самите институции-бенефициенти, така и функционирането на самия Мобилен център, който предоставя своите услуги в рамките на съществуващите вече други услуги.

Иновативният характер на тази практика се състои не само във възможността да се решават своевременно казуси и проблеми, възникнали в дейността на други елементи на системата, но и в перспективите за развитие на човешкия капитал, който е водещ за качеството на грижата на институциите за деца в риск: практическата подготовка на бъдещите специалисти – студентите-доброволци от педагогическите профили. Тази взаимосвързаност и цялостност на целия цикъл от взаимодействия между елементите на системата, води и до още един резултат – студентите, които активно се включват във функционирането на Мобилния център със своя доброволен труд, след това по-лесно успяват да се реализират на трудовия пазар като специалисти, което от своя страна създава и допълнителен икономически ефект в общността и води до повишаване качеството на грижата за децата и уязвимите социални групи.

Самата услуга се предоставя по места – в съответните специализирани институции на принципа „услугата следва потребителя”. Този принцип е заложен в практиката на някои западноевропейски държави (например Великобритания). Тази особеност на Мобилния център създава предпоставки за гъвкавост и по-голяма ефективност, която може да бъде измерена посредством следните резултати:

- Повишена мотивация за образователно включване - за последните 8 години процентът на децата, мотивирани да продължават образованието си във ВУЗ и излизачи от институциите, с които Мобилните центрове работят, рязко е нарастнал. През 2006 година само 20% от тях са заявявали желание да продължат да учат, а през 2014 година този процент е 80%, което включва и повишена мотивация за завършване на средно образование.
- Повишени перспективи за професионална реализация на децата, излизачи от институцията - 30 деца са получили допълнителни професионални умения и са добили професионален опит, посредством различни проекти и инициативи на двете организации.
- Подобрени междуинституционални взаимодействия за подкрепа на деца в риск.
- Подобрени възможности за отдих и спорт на 60 деца под институционализирана грижа – проведени над 17 различни занятия, екскурзии в природна среда.
- Подобрено самочувствие и мотивация за саморазвитие на децата – проведени над 50 различни участия и представяния на фестивали, изложби и състезания, свързани с приложни изкуства, спорт, музикално изкуство за последните 8 години.
- Спечелени 10 стипендии на деца от ДДЛРГ по образователни програми и състезания.
- Подобрени социални умения и умения за общуване на децата – създадена мрежа от контакти и взаимодействия между деца от институции и младежи и студенти.
- Подобен опит в директната работа с деца в риск на над 100 студенти и бъдещи специалисти, получаващи своето образование в педагогическо направление във ВТУ.
- Подобрена индивидуализирана грижа на деца от институции.
- Преминали над 400 доброволци-студенти от Великобритания и университетите в Оксфорд, Бирмингам и Imperial College, Лондон.
- Подобрена материална база на специализирани институции и социални услуги в региона.
- Признание от Агенция „Социално подпомагане” за най-иновативната социална услуга в област В. Търново, включена в сборник за добри практики.

Изведените резултати показват, че неправителствените организации имат значима роля в системата за социално-педагогическа подкрепа на децата в риск и могат да бъдат много полезни на държавните и общински институции, подкрепяйки ги и взаимодействайки си с тях.

Отговорност на обществото е да осигури условия за лесна адаптация и грижа за подрастващите, което от своя страна е условие за качествената им социализация – една от основните функции на възпитателния процес в системата за социално-педагогическа подкрепа на децата в риск. Ефективното междуинституционално взаимодействие е от съществено значение за успешната реализация на този процес и неправителствените организации са един от важните субекти на системата за закрила на детето. Гъвкавостта и институционалната независимост на нестопанските

организации създава предпоставки за възникването на алтернативни и иновативни социални услуги за деца в риск, спазвайки принципите на диалогичност, съгласуваност, партньорство. Те следват съвременните тенденции за индивидуализацията на грижата и подпомагат изместването на фокуса на педагогическото взаимодействие по посока субект-субектните отношения, което неминуемо има влияние върху цялостния механизъм на взаимодействие на отделните елементи в системата.

Литература:

1. Дракър, П. (1997) Управление на организациите с идеална цел: Принципи и практика, София.
2. Закон за юридическите лица с нестопанска цел. ДВ, 81/06.10.2000.
3. Кривирадева, Б. (2009), Управление на неправителствените организации, работещи с деца и семейства, Организация и дейност на социално-педагогическите институции за деца, (с.133 – 168), София: ЕКС-ПРЕС.
4. Кузманова-Карталова, Р. (2013). Социално-педагогическа работа с деца в риск. В. Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий”.
5. Кузманова-Карталова, Р. (2013). Теоретични основи и методически подходи в социалнопедагогическата работа. София: Е Принт.
6. СНЦ Апирей,(2008). Нестопанските организации. Визия, оценка, стратегия за развитие и успешни практики. Издателска къща Барс агенция.
7. Устав на Сдружение с нестопанска цел „ЗОВ”, Горна Оряховица, 07.10.2013.
8. Устав на Сдружение с нестопанска цел „ОКСАБ-2006”, Горна Оряховица, 21.09.2000, ДВ бр. 81/2000.
9. CAF, (2000), An introduction to the non profit sector in Bulgaria.
10. <http://www.sapibg.org/about-us/mission-and-objectives>
11. <http://www.iss-bg.org/bg/default.aspx>
12. <http://nmd.bg/politiki/>

КЛЮЧОВИ ДУМИ

НПО, деца в риск; социално – педагогическата подкрепа на деца в риск; иновативни практики, система за закрила на детето, социални услуги за деца в риск

Nepravitelstvenite organizacii kato element ot sistemata za socialno-pedagogicheska podkrepa na deca v risk

Non-governmental organizations as a unit of social and pedagogical support system for children at a risk

Author: Katerina I. Zlatkova-Doncheva, PhD student in “Theory of education and didactics” department, 1st year course

Abstract

Non-governmental organizations as an unit of the social and educational support system for children at a risk takes more essential role in its improvement.

The current discourse presents systematically basic concepts and characteristics of the dedicated Non-governmental organizations, and specifying its role and position in the child protection system and identifying good practices of social and pedagogical support to groups at a risk are the main purposes of the study.

An emphasis is set concerning the role of the non-governmental organizations for creating and implementing innovative practices via presented below sample of a social service for children at a risk.

Key words:

NGO, children at a risk; social and pedagogical support of children at a risk; innovative practices; child protection system; social service for children at a risk.

1. Drackur, P. (1997). Upravlenie na ofrganizaciite s idealna cel: Principi i praktika, Sofia.
2. Zakon za juridicheskite lica s nestopanska cel. DV, 81/06.10.2000.
3. Kriviradeva, B. (2009), Upravlenie na nepravitelstvenite organizacii, raboteshti s deca i semeistva. Organizacia i deinost na socialno-pedagogicheskite institucii za deca (s.133 – 168), Sofia: EKS PRES
4. Kuzmanova-Kartalova, R. (2013). Socialnopedagogicheska rabota s deca v risk. V. Tarnovo, : Universitetsko izdatelstvo „Sv. Sv. Kiril i Metodii”.
5. Kuzmanova-Kartalova, R. (2013). Teoretichni osnovi i metodicheski podhodi v socialnopedagogicheskata rabota. Sofia: E Print
6. SNC Apirei, (2008). Nestopanskite organizacii. Vizia, ocenka, strategia za razvitie i uspesni praktiki. Izdatelska kusta Bars agencia.
7. Ustav na Sdruzenie s nestopanska cel ZOV, Gorna Oryahovitsa, 07.10.2013.
8. Ustav na Sdruzenie s nestopanska cel OKSAB-2006, Gorna Oryahovitsa, 21.09.2000, DV бр. 81/2000.

9. CAF, (2000), An introduction to the non profit sector in Bulgaria.
10. <http://www.sapibg.org/about-us/mission-and-objectives>
11. <http://www.iss-bg.org/bg/default.aspx>
12. <http://nmd.bg/politiki/>